

שמעתא למיקתא

גליון לו' - פ' וישלח ה'תשע"א / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב'

נאנס ולא שמע קריאת התורה, האם יש ענין לקרוא הפרשה מתוך חומש

עובדא הוה באחד שהיה במקום שלא היה תפלה בצבור ולא היה בידו לשמוע קריאת התורה, ועל כן קרא הפרשה מתוך חומש לזכר קיום המצוה. ויש לדון האם יש שרש להנהגה זו.

ולכאורה נראה דאע"פ דלגבי מצות אמרינן "אונס כמאן דעביד" וכקיים המצוה דמי, כמו שבארנו בס"ד בגליון י"ח. מ"מ יש ענין לעשות זכר למצוה שלא זכה לקיים.

וחיליה דידן מהא דמציינו **במנחות** (לב): בענין מצות מזוזה דאם תלאה במקל פסולה ושל בית מונבז המלך היו עושין בפונדקותיהן כן "זכר למזוזה". וכתב רש"י (שם ד"ה היינו עושין) דשל בית מונבז המלך כשהיו מהלכים בדרך נושאים מזוזות עמהם ותולין אותן בפונדק במקל עד הבקר "זכר למזוזה" לפי שלא היו דרין לעולם דירת קבע ופטורים היו מהמצוה.

וכן מצינו בענין מצות ד' מינים בשו"ע (סי' תרנא סעי' יב) דמי שחסר לו אחד מד' המינים אע"פ דמעכבין זא"ז נוטל מה שיש לו "לזכר בעלמא". ועיין **במכתם לדוד** (פארדו או"ח סי' ו ד"ה ומה גם עתה) שכתב שבכה"ג דאין לו ד' מינים, אלא לולב בלבד, אע"פ שהם מעכבים זא"ז מ"מ אם נוטלו הוי זכר למצוה, ומצוה קעביד ולא מקרי דנדחית המצוה לגמרי, ע"כ. ועיין **בביאור הלכה** (שם ד"ה אבל) שכתב דאין לכוון בכה"ג לשם מצוה דאיכא משום "בל תגרע".

וכן מבואר **בברכ"י** (סי' תפב אות ד) שכתב בענין מי שאין לו אלא חצי שיעור לקיום מצוה (כגון חצי זית מצה וכדו') דקצת מצוה איכא בזה ולא יהא אלא "לזכר המצוה" ו"צריך" לאוכלו. וכעין זה כתב **במ"ב** (סי' סב ס"ק ז) שמי שאנוס ואינו יכול לקרוא ק"ש עכ"פ יהרהר ק"ש בלבו והקב"ה יקבע לו שכר.

וכ"כ **הגר"מ פיינשטיין זצ"ל** (דרש משה פ' בהעלתך ד"ה ומזה יש למילף) דאיש שקשה לו מלקיים איזה מצוה, שמצד האהבה למצוה יראה לעסוק בה, לכל הפחות במה שאפשר כגון שאסור לו לאכול כזית מרור יטעום מעט וכן בכל מצוה כגון מי שאסור לו לישב בסוכה יראה עכ"פ לעשות סוכה, ע"כ. מבואר דהנאנס בקיום מצוה יש לו שכר בעשיית מה שבידו, עכ"פ לזכר בעלמא.

ונראה דאף מי שאין בידו לשמוע קריאת התורה בצבור י"ל נמי דעליו לקרוא את הפרשה בינו לבין עצמו מתוך חומש, דאפילו אם נאמר שחיוב קריאת התורה אינו אלא חובת צבור ולא חובת יחיד כמו שבארנו בס"ג בגליונות ע"ח וקל"ה.

ועל כן אינו מחויב במצוה אלא אם כן מתפלל בצבור, מ"מ מבואר מדברי הגמ' במנחות הנ"ל שאפילו במצוה דאינה חיוב על האדם כמו מזוזה דאינו חייב בה אא"כ יש לו בית ועיין **ברמב"ם** (ברכות פ"א ה"ב-ג), מ"מ איכא משום עשיית זכר עבורה. ועיין **במ"ב** (סי' קמג ס"ק ט) שכתב שבישוב שאין להם ספר תורה נכון לקרות בחומשין בלא ברכה שלא תשכח תורת קריאה אלא דיש לומר דדוקא במצות שבאים מזמן לזמן י"ל דאיכא משום "זכר למצוה" דומיא דד' מינים, סוכה וכדו' שנוהגים פעם בשנה ותו לא, משא"כ קרה"ת שנוהגת כמה פעמים בשבוע. ומהמ"ב הנ"ל ליכא ראייה דאפשר דאיירי שאין להם ס"ת להרבה זמן, ובצבור. וכן דברי המ"ב המובאים לעיל בענין ק"ש אפשר דלא שייכי להכא אם נאמר שקריאת התורה היא חובת ציבור ולא חובת יחיד, ועיין.

אבל עיין **בתורה לשמה** (סי' קלו ד"ה ונראה לי לומר בדיון) שכתב שהחרד על המצות יעשה ברצונו הטוב זכר למצוה שאין בידו לקיימה, אולם במצוה כמו מזוזה שאם לא היה לו בית אינו מחויב לקיימה ולא רמיא עליה אינו צריך לקיימה גם לזכר, ע"כ. ולכאורה צע"ג שהרי מבואר בש"ס מנחות הנ"ל שגם בכה"ג איכא משום עשיית זכר למצוה.

ועתה מצאתי דדעת **הגרשז"א זצ"ל** (הליכ"ש תפילה פ"ז הגה 26) דאין לנו לחדש דברים לעשות זכר למצוות ודברי הדרש משה הנ"ל הם רק ע"ד הרעיון אבל לא בגדרי ההלכה, ע"כ. אבל מדברי כל הפוסקים הנ"ל משמע דלא כוותיה.

פניני הלכה ומנהג

(מקורות לדינים ומנהגים, מובאים בלשון הפוסקים)
"דיני זימון (ב)"

טעם הזכרת השם בעשרה

"ואם הם עשרה צריך להזכיר השם שנאמר במקלות ברכו אלקים, כלומר כשהם קהל ועדה שהם עשרה, יברכו השם שנקרא אלקים, לפיכך אומרים שם של אלקינו".

(לבוש סי' קצב ס"א)

"ומצאתי בראב"ן סי' קפג ז"ל בציר ביו"ד לא מיזכרי דכתיב וירוממוהו בקהל עם, ואין לקהל עם פחות מיו"ד עכ"ל... וראיתי באבודרהם כתב שעשרה שכינה שורה ביניהם ולכן צריך להוסיף לאלקינו כמה דאת אמר ונקדשתי בתוך בני ישראל". (אלה רבה סי' קצב סק"ד)

- "י"ל כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו קאי על עשרה, משום הכי מזכירין שם זה". (פרי מגדים אי"א סי' קצב סק"א)

א.ה. יתכן לבאר דהדבר תלוי במקור דין זימון, כמו שהובא בגליון קודם, דלמ"ד זימון בעשרה הוא דאורייתא, אי"כ עיקר הזימון נאמר בעשרה (וכי"כ מהרש"א בדף מח: בח"א) ורק דבפחות מ"י אי"א להזכיר ש"ש וכדאי בגמ' מה: דלאו אורח ארעא הוא, אבל למ"ד זימון בשלשה הוא מן התורה, והזכרת השם דרבנן, אי"כ עיקר הזימון אינו בהזכרת השם, וזו בע"י לטעמים שכתב הלבוש והראב"ן אמאי מזכירים את השם בעשרה.

טעם שבזימון אומרים שם אלקים ובעליה לתורה "ברכו את ה'"

"הא דתקנו בזימון אלקינו, ובברכת התורה ה', משום שמוזן הדין נותן לכלכל את ברואינו, ולפיכך תקנו זה השם שהוא מדת הדין, אבל התורה לא נתנה אלא בחסדו כדאמר למען צדקו יגדיל תורה, כי איזה שורת הדין הנותנת להודיע דרכו לברואים, הרי לא עשה כן לכל גוי שהם ג"כ ברואינו". (אלה רבה קצב סק"ו בשם תויו"ט ברכות פ"ז מ"י)

הטעם שאין אומרים 'נברך לאלקינו' "ולא גרסינן נברך לאלקינו בלמ"ד, דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד, כמו שירו לה' הודו לה' גדלו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון". (תוס' ברכות מט: ד"ה נברך)

- "ונראה לי דטעם הדברים, דגבי ברכה כיון דהברכה צורך גבוה היא... ולכן צריך לומר 'נברך אלקינו' לפי שאותו יתעלה שמו הם מברכים, אבל שיר והודאה היא לפניו יתברך, על כן צריך לומר בלמ"ד, הודו לה' ולומר הודו לפני ה', שירו לה' גדלו לה' כולם פירושים לפני ה'... כי לא יצדק לומר שירו אותו יתעלה או הודו וגדלו אותו". (בי"ח סי' קצב ס"ה)

- "נראה לפרש זאת במש"כ החינוך (מצוה תל) הפשט בברוך אתה ה' שאתה הוא מקור הברכות, ולא שחיו אנחנו מברכים אותו, ואי"כ כאן אם יאמר "ל" יהיה משמע שהוא מברך להקב"ה ולכן אומר נברך אלקינו". (שו"ת שבט

הלוי ח"א סי' רה, לסי' קצב)

אם יש לעמוד בשעת אמירת 'אלקינו'

"אודות קימה ארגליו בעת אמירת הזימון בעשרה, שראיתי מהמפורסם בש"ט מוהר"ר משה יודא ליב ע"ה מ"כ בק"ק סאסוב יצ"ו שהיה נהוג כן, ויש בזה כבוד שמים ודאי כמו שאמרו חז"ל גבי אהוד ע"ה, ויש לזה פנים בהלכה גם כן, מצד שכל דבר שבקדושה צריך להיות בעמידה והרי כל דבר שבקדושה אין אומרים כי אם בעשרה, וכן הוא זימון בעשרה שנוסח נברך לאלקינו אין אומרים כי אם בעשרה והרי זה כדבר שבקדושה ונכון לקום". (אשל אברהם מבטושטש סי' קצב, ועיי"ש שהאר"ק ליישב מה שלא נהגו כן.)

- "ולא דמי למזמן בעשרה נברך אלקינו בהסיבה ושיבה, התם עיקר מצוה כך הוא". (שו"ת חת"ס סי' נא)

[אבל לא מצאנו מקור למה שיש שנהגו לעמוד מעט גם בזימון דשלשה].

הטעם שיש לענות לזימון גם כשלא אכל

"שלשה שאכלו והם מברכין ונכנס אחד שלא אכל, אם נכנס כשאומר אותה ג"כ, אפי"ה שייכא לברכת זימון, דנברך ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". (שו"ע קצב ס"א)

- "דאין מן הראוי שיהיה אדם אצל חבורה שמזמינין עצמן ליתן שבת והודיה לו ית' והוא ימנע מזה". (משני"ב שם).

טעם שהמפסיק אכילתו צריך להמתין עד סוף ברכת הזן (לדעת הרמ"א)

"דאף שברכת הזן לאו לגמרי מברכת זימון היא דהרי היחיד אומר אותה ג"כ, אפי"ה שייכא לברכת זימון, דנברך לבד אינה ברכה שאין בה שם ומלכות וקאי על מה שמברך המזמן אח"כ ברכת הזן". (משני"ב ס"ר ס"ק ח)

הטעם שברכת המזון טעונה כוס

"כבר ידעת שברוב המקומות שתקנו חכמינו ז"ל תקנום לסדרם על הכוס מפני שהוא דרך כבוד ושבח נאה לסדר כן שבחו וברכתו יתברך עם הכוס שבידו, וכמו שאמר הכותב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. גם על פי הקבלה יש בו

שכר דירה ומצא שאין בה מזוזה האם מותר לו לדור בה

מעשה שהיה באחד ששכר דירה מחוץ לעירו, וכשהגיע למקום חפצו היה שעה מאוחרת בלילה וראה שלא היו מזוזות בבית. ושאל השואל האם אסור לו ללון בבית זה שהרי אין בידו עכשיו להשיג מזוזה, והשוכר בית בארץ ישראל חייב במזוזה מיד כנפסק ב**בשו"ע** (יו"ד סי' רפו ס"ב). ואע"פ דפונדק פטור ממזוזה כמבואר שם, מ"מ "השוכר" בית אינו בכלל פטור זה וכמו שביארנו בסי"ד בגליון קנ"ג, עיי"ש. ועיי' **בברכ"י** (שם אות יא) ו**בערוה"ש** (שם אות ט) שנקטו ששוכר חייב מדרבנן. אולם בא"מ (יו"ד ח"ב סי' קמא ענף ב) נוטה להחמיר שהוא דאורייתא, ועיי' עוד בזה בגליון קנ"ג.

והנה יסוד גדול יסד המרדכי (ה"ל ק' סי' תתקמ"ד) דמצות עשה דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשו ולא אמר הכתוב לא תלבש בגד שיש לו ד' כנפיים בלא ציצית, ועיי' אין הטלית אסור בלבישה אם אינו יכול עתה להטיל בו ציצית, כגון בשבת, אבל בחול ודאי עובר כל שעה שלובשו דהטל בו ציצית וכן במזוזה ומעקה, ותדע "דאטו בלא מזוזה יאסר ליכנס בבית" אלא בעמוד ועשה קאי ותו לא, עיי"כ.

ועיי' **בט"ז** (סי' יג סי"ק ח) שפסק ע"פ דבריו דמותר ללבוש בגד של ד' כנפות בלי ציצית כשאין אפשרות להטיל בו ציצית. וכן דעת **העולת תמיד** (אות ט), ועיי' **ב"ח** (יו"ד סי' רפח אות ד). אולם דעת **המ"א** (סי"ק ח) דאיסור דרבנן מיהא איכא. וכן פסק **המ"ב** (סי"ק ט).

מבואר דבמקום שאין בידו לקיים המצוה, אינו מחויב בה מן התורה. אולם עיי' **בשו"ע** (יו"ד סי' כח ס"ג) שפסק שמי שאין לו עפר לכסות לא ישחוט, עיי"כ. והקשה **בג' מהרש"א** (שם) על הפוסקים שנקטו כהמרדכי ובפרט על הטי"ז הנ"ל דס"ל דאפי' איסור דרבנן ליכא, דמאי שנא כיסוי הדם מציצית. ועתה מצאתי באמרי בינה (או"ח סי' א ד"ה ועוד י"ל) שכתב בשם הפר"ח דכיון דאינו יכול לכסות מיד יש לחוש דילמא ישכח ולא יכסנו משא"כ בציצית כשיעבור שבת יראה וידע שאין לו ציצית בהטלית ואסור ללבוש, עיי"כ.

וגדולה מזו מבואר בדברי **המ"א** (שם) דדוקא כשניתן לו להשיג ב"אותה העיר" את הדבר הנצרך לקיום המצוה, נחשב שבידו לקיים המצוה, אבל אם אינו אלא בחוץ לעיר הוי כאינו בידו ו"אנוס הוא" [עיי' **פמ"ג** (שם)]. ועיי' **במ"ב** (שם סי"ק טו) שפסק כדברי **המ"א**. וכן מבואר שם (סי' תרמט סי"ק נב-ג), ועיי' **בשער הציצית** (סי' תרנה אות ה) שמוכח שאם יכול להשיג ד' מינים אפילו מחוץ לתחום עיי' שליח מחויב לעשות כן. ועיי' עוד **בשו"ע** (סי' תרפה סעי' ז) ובמקור דבריו **בתרוה"ד** (סי' קח).

אולם עיי' **בנשמת אדם** (כ"ל סח אות יט) שמסתפק האם מי שאין לו שופר או ד' מינים וכו' ליו"ט האם מחויב ללכת לעיר אחרת לפני החג כדי שיוכל לקיים המצוה שהרי ביו"ט אינו יכול ללכת מחוץ לתחום ונשאר בצ"ע בזה [ועיי"ש דר"ל דאם יכול ללכת ולחזור באותו יום חייב, ושוב כתב דצ"ע בזה]. מוכח שאפילו מחוץ לעיר חייבים ללכת לקיום מצוה.

אבל כבר תמה עליו **בתשובת דבר יהושע** (אהרנברג, ח"א סי' א סי"א ד"ה אך כמדומה) על פי דברי **המ"א** הנ"ל דאינו חייב ללכת לעיר אחרת אף בשביל מצוה חיובית דהרי שם מיירי שלובש בגד של ד' כנפות שהמצוה להטיל בו ציצית היא מצוה חיובית כמו שופר ולולב. ועל כן מסיק (שם אותיות ו' וט') שלא חייבה התורה בעשיית מצוה אלא ביכול "לעשות בלי טירחא יתירא מממה שאותו המצוה צריך לה" ואם לאו הו"ל כאנוס דרחמנא פטריה ודרכיה דרכי נועם כתיב. ועיי"ש (אות ט) שכתב שמה שמבואר בגמ' בר"ה (נ"ד): שמי שאינו יודע לתקוע צריך ללכת לעיר אחרת לשמיעת קול שופר, וכן פסק **השו"ע** (סי' תקצה סעי' א), היינו משום שלא למד נחשב פושע ועיי"כ חייב.

מעתה י"ל בנד"ד דאפי' אם נאמר דחייב קביעות מזוזה לשוכר הוא מן התורה, כל שאין לו מזוזה לקבוע מותר לו מן התורה לדור בבית עד למחרת שיוכל למצוא מזוזה, ואפי' מדרבנן שרי, לא מבעיא אם לית ליה בית אחר בעיר ללכת לשם שאינו חייב לעקור משום דלא הטרירוהו רבנן ככה"ג וכמ"ש **המ"א** (סי' יט סי"ק א), אלא אפי' אם נאמר שבנד"ד אינו נחשב עוקר ביתו, וכן אפי' לפי מה שהביא **הפמ"ג** (או"ח סי' לח א"א סי"ק טו) שמי שנפל המזוזה בשבת אם יש לו בית אחר עליו ללכת לשם, וכן נקטו **הערוה"ש** (יו"ד סי' רפה סוף אות ה) ו**הבן איש חי** (שנה ב' פ' י"ב תבא). מ"מ באופן שאין דירתו השניה בתוך העיר מבואר מדברי **המ"א** הנ"ל שהדבר נחשב כאין לו בית. (אולם המור **וקציעה** (שם) דחה דברי **המ"א** דאף בציצית אינו מחויב לפשוט וכ"ש במזוזה, עיי"ש טעמו. ועיי' **בחמד משה** (שם) ומש"כ לעיל בשם הטי"ז).

וכן מצאתי ב**מהרש"ג** (ח"ג סי' ד ד"ה וכבר כתבת) שכתב ע"פ המרדכי הנ"ל שבכל מצוה שנכתבה בתורה בלשון מצוה לעשות כן אם א"א לו לקיים המצוה אין עליו שום איסור, אא"כ פשע מתחלה דאפשר לאסור בתורת קנס, עיי"ש. ועיי' **בדבר יהושע** (שם אות ט) דס"ל דאם פשע ודאי מחויב ללכת לעיר אחרת לקנות ציצית וכדו' דלאו אנוס הוא. שוב העירוני **שבקונטרס המזוזה** (להגר"י זילבר בהערה בסוף הספר) האריך בזה, עיי"ש.

סוד גדול... ומשפיע ברכות פרנסה לכל העולם. והבן. לפיכך יש אומרים שברכת המזון טעונה כוס אפילו ביחיד". (לבוש סי' קפב סי"א, והובא במ"ב שם)

ב' ענינים בזימון - להוציא את האחרים בברכה מ"ז, וברכה בפני עצמה

"אלא צ"ל דהא דריש פירקין (ברכות מה). דקאמר מנה"מ שחייבין לזמן, לא בברכת הזימון מיירי שאומר "נברך שאכלנו משל"ו אלא הכוונה בהא דעיקר מצות זימון שאחד מברך וכולם יוצאים ידי חובת ברכת המזון, ובכל ברהמ"ז קאי, וזהו עיקר מצות זימון [וכמשי"כ הגר"א סי' קצה ס"ק ה, והא שאין אנו נוהגין כן, כבר כ' מרן הבי"י סי' קפ"ג משום שאין אנו יכולין לשמוע מילה במילה] שיהא אחד מברך וכולם שומעים ועונים אמן, ועל זה קאמר מדכתיב ג' לה' אתי ונרוממה שמו יחדו, היינו שאגודים זה בזה, זה מברך וזה עונה אמן... אבל סוגיא דדף מ"ח מיירי בברכת הזימון היינו נברך שאכלנו משלו מש"ה מביא הדרשה את ה' אלקיך ועוד כמה דרשי". (העמק שאלה להצ"ח, שאילתא קמו)

דעת המ"ב דלכן יש לשמוע כל ברכת הזן מהמברך

"דנהי דקיי"ל... דהאידנא מברכין כ"א מהמסובין כל הברהמ"ז בלחש, מ"מ צריכין לשמוע היטב גם לדברי המברך ולומר עמו בלחש כל מילה ומילה ולענות אמן על כל ברכה וברכה, ועכ"פ עד הזן את הכל בודאי צריכין להאזין גם לדברי המברך דעד שם הוא ברכת הזימון כדלקמן סי' ר' בהג"ה, וא"כ אף אם יכולים לשמוע ברכת זימון מפי המברך כל שאין יכולין לשמוע מילה במילה מפי המברך עד הזן את הכל, מוטב להם ליחלק ג' ג' ולברך בלא שם, ממה שלא יצאו כלל ידי חובת זימון

מדינא". (משני"ב סי' קצ"ג סי"ק יז. ודעת החו"מ סי' לא, ב דבוימו של עשרה א"צ להתמין אלא עד "ברוך אלקינו" ותו לא, וזהו עפ"י הטור והבי"י סי' ר', דהטעם דבעי להתמין עד הזן זהו משום ש"נברך" אינה ברכה, אבל כסוביור את השם שפיר יש עליה שם ברכה.)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"

פניני מוסר

החשיבות לנסות להיטיב לחברו גם שלא הצליח

"הנה הרבה פעמים האדם משתדל לעשות דבר טוב עבור השני ולא עולה הדבר בידו ונראה לו שנמצא שבזבז כוחו לריק וזה מרפה את ידו מלהמשיך במעשים כאלו. ודבר זה שגיאה גדולה הוא וראיה לדבר שהרי מצינו באברהם אבינו שטרח בהאכלת המלאכים כמבואר בתחילת פרשת וירא ומבואר בגמ' בבבא מציעא פרק שביעי שבזכות זה זכה שכשהיו צאצאיו בני ישראל במדבר ארבעים שנה ירד להם מן ועוד ענינים עיי"ש הוא שקיבל על מעשיו אלו שכר עצום שמליוני בני אדם קיבלו בדרך נס מן השמים מאכלם יום יום במשך ארבעים שנה... והנה כשאברהם האכיל המלאכים בפשוטו לא היה כאן באמת הטבה שהרי מלאכים אינם צריכים לאכול אלא שהוא לא ידע בתחילה שהם מלאכים וכיוון להאכילם ועל ניסיון זה להיטיב זכה לשכר כל כך גדול.

ובביאור הדבר אמאי על ניסיון להיטיב אף על פי שלא הצליח להיטיב יש שכר כל כך גדול היה אפשר לפרש שהוא משום שעכ"פ רצון טוב ומאמצים מתוך רצון טוב יש כאן אבל החפץ חיים כתב שיש כאן עוד ענין יותר גדול מזה שהנה כבר ביארנו לעיל שסדר הבריאה הוא שכפי הפעולות בעולם הזה כך נפעל בעולמות העליונים ושוב לפי הפעולות העליונים יש תוצאות בעולם הזה וביאר החפץ חיים שבשעה שיהודי בעולם הזה משתדל לעשות חסד בין עלה הדבר בידו ובין לא עלה הדבר בידו הוא מעורר את מידת החסד בעולמות העליונים ועל ידי זה יש הטבה גדולה לכל עם ישראל נמצא לפי זה שאף פעם אין כזה דבר שאדם השתדל לעשות חסד ולא עלה הדבר בידו אלא תמיד כשהשתדל לעשות חסד פעל על כל פנים להרבה ענינים אחרים חסד על ידי שעורר בעולמות העליונים את מידת החסד". (ספר התקבולות להשם, פרק יא.)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"